

Paweł Kras, Martin Nodl

WSTĘP: 600 LAT SPORU O JANA HUSA — PRÓBA BILANSU

W sobotę 6 lipca 1415 r. podczas piętnastej sesji soboru w Konstancji ogłoszono wyrok potępiający trzydzieści poglądów praskiego mistrza Jana Husa, a jego samego określono heretykiem¹. Tego dnia posiedzenie soboru rozpoczęła msza święta, którą w katedrze pw. NMP celebrował Mikołaj Trąba, arcybiskup gnieźnieński i przewodniczący polskiej delegacji. Kazanie wygłoszone w jej trakcie przez dominikanina Giacomo Balardiego Arrigioniego, biskupa Lodi, skupiało się na obowiązkach władcy w obronie wiary i jedności Kościoła. Było skierowane w pierwszym rzędzie do króla Zygmunta Luksemburskiego, zasiadającego przed ołtarzem na specjalnie przygotowanym tronie². Po kazaniu audytor Bertold z Wildungen odczytał wyrok wraz z zestawieniem błędnych poglądów Husa. W trakcie odczytywania Hus starał się protestować i zgłaszać zastrzeżenia do poszczególnych punktów. Twierdził, że nie głosił przypisywanych mu poglądów w taki sposób, w jaki zostały one sformułowane w soborowej sentencji. Dodał, że przybył na sobór dobrowolnie, zaopatrzony w królewski glejt gwarantujący mu bezpieczeństwo. Ojcowie soboru nie chcieli jednak słuchać jego argumentów i kazali mu milczeć, gdyż – jak

¹ *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 3, wyd. i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 128–143.

² *Sermo M. Iacobi episcopi laudensis [...]*, w: *Fontes rerum Bohemicarum*, t. 1–8, Praha 1873–1932 (dalej: FRB), tu t. 8, s. 489–493.

stwierdził kardynał Francesco Zabarella – już wielokrotnie mieli okazję go słuchać³.

Wypadki, które rozegrały się w Konstancji 6 lipca 1415 r., odzwierciedlały standardowe elementy średniowiecznego procesu inkwizycyjnego, w ramach którego zwalczano odstępców religijnych. Zgodnie z procedurą opisaną szczegółowo w kodyfikacjach prawa kanonicznego sąd kościelny odpowiadał za rozpatrzenie oskarżenia o herezję, a władza świecka miała obowiązek wymierzenia kary w stosunku do potępionego przez sąd kościelny heretyka, który nie chciał odwołać swoich błędów⁴. Na mocy tych przepisów Jan Hus został usunięty ze stanu kapłańskiego poprzez symboliczne odebranie mu kielicha, stuły i odarcie go z szat kapłańskich. Następnie nałożono mu na głowę papierową mitrę z napisem „herezjarcha” i procesjonalnie wyprowadzono poza mury miejskie Konstancji, nad brzeg Renu, gdzie odbyła się jego egzekucja. Przywiązano go łańcuchami do ustawionego wcześniej pala, obłożono wiązkami drewna, a przygotowany w ten sposób stos podpalono. Stojąc w płomieniach, Hus miał zawołać:

³ Nie zachowały się akta procesu Jana Husa przed soborem w Konstancji. Szczegółowe omówienie źródeł do badania procesu Husa na soborze w Konstancji zob. w monografii Jiříego Kejřa, *Husův proces*, Praha 2000, s. 12–18. Opis potępienia Husa i jego egzekucji zawierają współczesne tym wydarzeniom kroniki soboru w Konstancji, przede wszystkim kronika Ulricha z Richentalu, której ilustrowane wersje przedstawiają śmierć mistrza Jana na stosie, a także zebranie jego popiołów po zakończonej egzekucji; Ulrich von Richental, *Chronik des Konstanzer Konzils. Text der Konstanzer Handschrift*, wyd. O. Feler, Konstanz 1965. Informacje na ten temat, przekazane przez członków czeskiej delegacji na soborze, znalazły się także w powstałych w Czechach kronikach, przede wszystkim w kronice Wawrzyńca z Brzeszowej (FRB, t. 5, s. 338–339). Ostatnio na ten temat zob. F. Šmahel, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013, s. 207–219 (tu też dalsza bibliografia). W języku polskim zob.: A. Paner, *Jan Hus*, Kraków 2002, s. 78–83; K. Moskal, „Aby lud był jeden...”. *Eklezjologia Jana Husa w traktacie „De ecclesia”*, Lublin 2003, s. 71–83; W. Iwańczak, *Jan Hus na soborze w Konstancji*, w: *Jan Hus. Życie i dzieło. W 600. rocznicę śmierci*, red. A. Paner, M. Hintz, Gdańsk 2016, s. 106–114.

⁴ J. Kejř, *Husův proces*, s. 176–177.

„Chryste, synu Boga żywego, zmiłuj się nade mną”. Jego szczątki zostały wrzucone do Renu z obawy, aby nie stały się obiektem czci wśród jego zwolenników. Ogłoszenie wyroku potępiającego, degradacja i egzekucja Jana Husa zostały opisane w różnych źródłach. Najbardziej szczegółową relację opracował Piotr z Mladońovic, przyjaciel i naoczny świadek kaźni Husa, który pełnił funkcję sekretarza czeskiej delegacji na soborze w Konstancji⁵. Dla zwolenników Husa stała się ona podstawowym źródłem wiedzy na temat przebiegu procesu praskiego reformatora i ostatnich chwil jego życia.

Śmierć Husa w Konstancji zakończyła jego doczesny żywot, ale równocześnie zapoczątkowała jego drugie życie po śmierci; życie, które kreowali dziejopisowie, kaznodzieje, artyści, politycy i publicyści, a na które mistrz Jan nie miał żadnego wpływu⁶. Kiedy dogasał stos, na którym spłonął, ocena jego życia i poglądów stała się przedmiotem ostrego sporu, który przez kolejne wieki dzielił zwolenników i przeciwników praskiego reformatora. Dla tych pierwszych Hus był bohaterem i świętym, który w obronie prawdy Bożej został niesłusznie oskarżony, niesprawiedliwie osądzony i okrutnie uśmiercony przez sobór w Konstancji. Opinię taką sformułowali już sygnatariusze listu protestacyjnego skierowanego do ojców soborowych 2 września 1415 r. i opieczętowanego przez 452 panów czeskich i morawskich. Broniąc ortodoksji mistrza Jana i wyrażając swój sprzeciw wobec soborowego wyroku, pisali: „My zaś stojąc na gruncie prawa Bożego tak mocno, jak tylko możemy, pragniemy wstawić się za umiłowanym i bliskim nam, świętej pamięci mistrzem Janem Husem, bakałarzem świętej teologii, ewangelicznym kaznodzieją, którego niedawno na soborze w Konstancji, nie wiemy, jakim duchem natchnieni, potępiliście jako heretyka i potępionemu zadaliście okrutną śmierć, mimo że

⁵ *Petri de Mladoniowicz relatio de Magistro Johanne Hus*, wyd. V. Novotný, w: FRB, t. 5, s. 112–120.

⁶ F. Šmahel, *Jan Hus*, s. 221–232.

nie przyznał się do winy, ani nie dowiedziono mu winy zgodnie z prawem, ani nigdy nie wykazano mu głoszenia błędów, lecz wyłącznie oparto się na fałszywych i niesłusznych oskarżeniach przedstawionych przez wrogów naszego królestwa...⁷.

Taka ocena działalności Husa i jego procesu w Konstancji rozpowszechniła się w Czechach, sprzyjając szybkiemu rozwojowi kultu mistrza Jana. Zarówno w relacji Piotra z Mladoňovic, jak i w kolejno powstających żywotach męczeństwo i śmierć Husa wzorowano na ewangelicznych opisach pasji Chrystusa⁸. W rocznicę śmierci Husa czczono jego pamięć, odczytując fragmenty relacji Piotra z Mladoňovic. Jak pisał w *Epistolae ad Hussitas* Szczepan, przeor kartuzów w Dolanach, „po spaleniu Husa jego przyjaciele i zwolennicy organizowali nabożeństwa w Kaplicy Betlejemskiej, oddając mu cześć jako świętemu męczennikowi”⁹. Jan Hus został włączony do husyckiego *sanctorale*, a święto ku jego czci uroczyście obchodzono corocznie w dniu jego kaźni, 6 lipca. Dołączył on do grona czeskich świętych, a także męczenników Kościoła powszechnego. W grudniu 1416 r. kanonicy katedry w Ołomuńcu donosili soborowi w Konstancji, że „w kościołach znajdujących się w rękach utrakwistów pewni księża celebrują mszę ku czci Jana Husa i Hieronima z Pragi, a inni śpiewają na ich cześć hymny, uważając ich za męczenników i porównując do

⁷ *Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia*, wyd. F. Palacký, Praha 1869, nr 85, s. 580–595 (jeżeli nie podano inaczej, tłumaczenia są dziełem autorów). Oryginał tego pisma zachował się w Królewskiej Bibliotece w Sztokholmie. W 2015 r. był prezentowany po raz pierwszy w Pradze na wystawie pt. *Praha Husova a husitská 1415–2015*. Jego zdjęcie zawiera katalog wystawy *Praha Husova a husitská 1415–2015. Publikace k výstavě: Clam-Gallasův palác, 25. září 2015–24. ledna 2016 / Prague during the Time of John Huss and Hussites, 1415–2015*, oprac. P. Čornej, V. Ledvinka, Praha 2015, s. 88.

⁸ Większość z tych tekstów została wydana w FRB, t. 8, s. 368–484.

⁹ P. Čornej, *Husův kult v 15 a 16. století*, „Časopis společnosti přátel starožitností” 4, 1995, s. 247–248.

św. Piotra, św. Wawrzyńca i innych świętych męczenników”¹⁰. Z czasem opracowano specjalne oficjum ku czci świętego Jana Husa, które znalazło się w husyckich księgach liturgicznych pod dniem 6 lipca¹¹. Szybko rozwijający się w husyckich Czechach kult Husa znalazł swoją oprawę ikonograficzną. W malarstwie deskowym i miniaturach najchętniej przedstawiono apoteozę mistrza Jana w chwili męczeńskiej śmierci na stosie. Ukazywano go także w towarzystwie najważniejszych czeskich świętych: św. Waclawa, św. Prokopa i św. Wojciecha, bądź razem ze świętymi męczennikami Kościoła powszechnego: św. Wawrzyńcem, św. Janem Chrzcicielem czy św. Sebastianem¹².

W XVI w. tradycja husycka, która rozpropagowała kult Husa jako obrońcy prawa Bożego i męczennika, została przejęta i rozwinięta we wspólnotach protestanckich. Za Janem Wiklifem mistrza Jana uznano za jednego z czołowych średniowiecznych świadków prawdy i prekursorów reformacji. Taka historiograficzna koncepcja znalazła swoje ikonograficzne odzwierciedlenie w iluminacji wykonanej w pochodzącym z drugiej połowy XVI w. Malostranskym Graduale. Na jednej z kart, na trzech umieszczonych jeden pod drugim medalionach, ukazano Jana Wiklifa, który krzesze iskrę, Jana Husa trzymającego zapaloną świecę i Marcina

¹⁰ *Kanoniker von Olmütz an das Konzil von Konstanz*, „Archiv für österreichische Geschichte” 82, 1895, s. 386–391.

¹¹ Obszernie na ten temat zob. D.R.Holeton, „*O felix Bohemia – O felix Constantia*”. *The Liturgical Commemoration of Saint Jan Hus*, w: *Jan Hus zwischen Zeiten, Völkern, Konfessionen*, red. F. Seibt, München 1997, s. 385–403; idem, *Oslava Jana Husa v životě církve*, w: *Jan Hus na přelomu tisíciletí. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia*, Papežská lateránská universita Řím, 15.–18. prosince 1999, red. M. Drda, F.J. Holeček, Z. Vybíral, Tábor 2000 („Husitský Tábor”, Supplementum 1), s. 83–111; idem, H. Vlhová-Wörner, *The Second Life of Jan Hus. Liturgy, Commemoration, and Music*, w: *A Companion to Jan Hus*, red. F. Šmahel, współpr. O. Pavlíček, Leiden 2015, s. 254–289.

¹² J. Royt, *Ikongrafie Mistra Jana Husa v 15. až 18. století*, w: *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, s. 405–414 i il. na s. 430–451.

Lutra z rozżarzoną pochodnią. Trudno o bardziej dosadne zobrazowanie reformacyjnej sztafety, w której Wiklif i Hus zostali ukazani jako prekursorzy Lutra. Warto przypomnieć, że kiedy w 1519 r. podczas lipskiej debaty Jan Eck zarzucił Lutrowi głoszenie potępionych w Konstancji poglądów Jana Husa, ten był zaskoczony. Jednakże po zapoznaniu się dokumentacją soboru w Konstancji przyznał, że zgadza się z poglądami Husa¹³. W późniejszym liście z 14 lutego 1520 r. stwierdził zaś, że „wszyscy jesteśmy husytami, choć nie byliśmy tego świadomi”¹⁴.

Przez przeciwników natomiast Hus był postrzegany jako herezjarcha, uczeń i propagator heretyckich nauk Wiklifa, a zarazem twórca groźnej rebelii, która pociągnęła za sobą większość Czechów i doprowadziła do dramatycznego rozdarcia w łonie łacińskiego chrześcijaństwa. Soborowy wyrok ogłoszony 6 lipca 1415 r. uznawał Husa za zwolennika Wiklifa, a większość z przypisywanych mu heretyckich poglądów miała bezpośredni związek z nauczaniem oksfordzkiego uczonego, które zostało potępione w maju 1415 r.¹⁵ W soborowych i papieskich dokumentach powstałych po 1415 r. wskazywano mistrza Jana jako twórcę nowej herezji, określanej mianem husyckiej czy też czeskiej, która zapuściła swoje korzenie w Czechach¹⁶. Sugestywny portret Husa, epigona heretyckich

¹³ H.A. Oberman, *Hus und Luther. Der Antichrist und die zweite reformatorische Entdeckung*, w: *Jan Hus zwischen Zeiten*, s. 333; por. M. Wernisch, *Jan Hus v myšlení reformace*, w: *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, s. 489–491; J. Sojka, „Wszyscy jesteśmy husytami...” *Perykopa Mt 16, 13–19 a papiestwo w traktacie „De ecclesia” Jana Husa i pismach Marcina Lutra*, w: *Jan Hus. Życie i dzieło*, s. 183–199.

¹⁴ S.H. Hendrix, „We are all Hussites”? *Hus and Luther Revisited*, „Archiv für Reformationsgeschichte” 65, 1974, s. 134–161; J. Kalivoda, *Hus a Luther*, w: *Jan Hus. Odvaha myšlenky, odvaha víry, odvaha smrti*, red. J. Smrčka, B. Zilynská, Tábor 2015, s. 157–158; ostatnio w j. pol. M. Hintz, *Jan Hus i Marcin Luter. Kontynuacje i teologiczne uzupełnienia*, w: *Jan Hus. Życie i dzieło*, s. 172–182.

¹⁵ *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 3, s. 76–85; zob. P. Kras, *Reformatio ecclesiae w nauce Jana Wiklifa i Jana Husa* w tym tomie.

¹⁶ T.A. Fudge, *The Magnificent Ride. The First Reformation in Hussite Bohemia*, Aldershot 1998; P. Kras, *Český kacíř – husita*, w: *Člověk českého středověku*, red. M. Nodl, F. Šmahel, Praha 2002, s. 248–269; idem, *The Imagined Communities*

nauk Wiklifa, a zarazem groźnego buntownika, który podburzył przeciwko Kościołowi niemal całe Czechy, wyszedł spod pióra Eneasza Sylwiusza Piccolominiego, późniejszego papieża Piusa II¹⁷. W *Kronice czeskiej* ukończonej w 1458 r., która stała się jednym z najpopularniejszych opracowań dziejów Czech, ten wytrwany włoski humanista nakreślił dramatyczny opis Czech pod panowaniem heretyków, obarczając mistrza Jana odpowiedzialnością za odstępstwo narodu czeskiego od Kościoła i upadek znakomitego ongiś królestwa. Autorzy późniejszych prac historiograficznych, aby wymienić w tym miejscu tylko polskiego kronikarza Jana Długosza (1415–1480) i śląskiego dziejopisa Jana Cochlaeusa (1479–1552), często i chętnie sięgali do opisu Piccolominiego, przejmując nie tylko jego punkt widzenia na Husa i dzieje husytyzmu, ale też styl i temperament pisarski¹⁸. Niemal do połowy XX w. w środowiskach katolickich dominowało postrzeganie Jana Husa w kategoriach wypracowanych w dobie soboru w Konstancji i wojen husyckich¹⁹.

W 2015 r. od śmierci Jana Husa w Konstancji upłynęło 600 lat. Nasza wiedza na temat tego dramatycznego wydarzenia jest stosunkowo bogata, choć wydaje się, że wciąż niepełna. Życie i działalność mistrza Jana wpisały się w dzieje historycznego fenomenu, jakim była rewolucja husycka. Hus był postacią kluczową

of Heretics. Constructing a Religious Enemy in the Later Middle Ages, w: *The Imagines Communities. Constructing Collective Identities in Medieval Europe*, red. A. Pleszczyński, J. Sobiesiak, M. Tomaszek, P. Tyszka, Leiden 2017 (w druku).

¹⁷ *Eneae Silvii Historia Bohemica. Enea Silvio Historie česká*, wyd. i oprac. D. Martínková, A. Hadravová, J. Matl, wstęp F. Šmahel, Praha 1998 (Fontes rerum Regni Bohemiae, 1), s. 88–101.

¹⁸ F. Šmahel, *Enea Silvio Piccolomini a jeho Historie česká*, w: *ibidem*, s. xli–li; zob. też U. Borkowska, *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza. Kościół i świat poza Kościołem*, Lublin 1984, s. 145–170.

¹⁹ Z.V. David, *The Interpretation of Jan Hus from the Beginning through the Enlightenment*, w: *A Companion to Jan Hus*, s. 342–369.

w dziejach czeskiego ruchu reformatorskiego, który rozwinął się w drugiej połowie XIV w., a którego kulminacja przypadła na pierwsze dekady następnego stulecia. Jego charyzmatyczna posługa kaznodziejska i liczne wystąpienia publiczne nadały temu ruchowi specyficzny kształt i dynamikę, choć wciąż dyskutuje się na temat bezpośredniego wpływu Husa na bieg zdarzeń, które doprowadziły do trwającego dwie dekady ostrego konfliktu między husyckimi Czechami a łacińskim chrześcijaństwem. Można się zastanawiać, czy bez Jana Husa, jego odwagi i determinacji w głoszeniu prawdy Bożej, doszłoby do wybuchu rewolucji husyckiej w 1419 r., ze wszystkimi jej następstwami. Niewątpliwie potępienie poglądów Husa przez sobór w Konstancji i jego śmierć na stosie w lipcu 1415 r. uruchomiły łańcuch wydarzeń, wielokrotnie opisywanych w literaturze naukowej, które dały impuls dramatycznym przemianom politycznym i społeczno-religijnym określanym mianem rewolucji husyckiej²⁰.

Egzekucja Husa zamykała proces kanoniczny, który rozpoczął się w 1410 r. od jego wystąpienia przeciwko decyzji arcybiskupa praskiego Zbynka Zajíca z Hasenburka nakazującej konfiskatę i spalenie pism oksfordzkiego uczonego Jana Wiklifa. Przecistawiając się arcybiskupowi, mistrz Jan stanął po stronie tych, którzy uważali, że nie należy niszczyć ksiązek nawet wówczas, gdy zawierają one poglądy niezgodne z nauczaniem Kościoła. W 1410 r. Hus występował jako zdeklarowany zwolennik Wiklifa, choć daleki był od przyjęcia całego jego nauczania. Zainteresowanie Husa poglądami filozoficznymi i teologicznymi oksfordzkiego uczonego zrodziło się podczas studiów na wydziale sztuk praskiego uniwersytetu. W 1398 r. Hus przepisał cztery traktaty filozoficzne Wiklifa, entuzjastycznie komentując na marginesach ich

²⁰ Najbardziej wszechstronne opracowanie rewolucji husyckiej, jej przyczyn, przebiegu i następstw wyszło spod pióra F. Šmahela, *Husitská revoluce*, t. 1–4, Praha 1993 (wyd. niem.: *Die Hussitische Revolution*, Bd. 1–3, Hannover 2002 [MGH Schriften, 43]). W języku polskim dysponujemy od niedawna nowoczesną syntezą opracowaną przez S. Bylińę, *Rewolucja husycka*, t. 1–3, Warszawa 2011–2016.

treść. Pięć lat później dołączył do grupy czeskich uczonych, którzy w sporze z niemieckimi mistrzami bronili ortodoksji oksfordzkiego teologa. Spór o Wiklifa stał się główną osią debaty w obrębie uniwersytetu praskiego, w którą pod koniec 1408 r. włączył się arcybiskup praski. Niemieccy uczeni zarzucali Wiklifowi herezję i powoływali się na decyzję synodu prowincjalnego w Londynie (tzw. Blackfriars) z 1382 r., która potępiła 45 jego poglądów. Obok starszych i bardziej utytułowanych teologów Stanisława ze Znojma i Stefana Palecza Hus znalazł się wśród czołowych praskich wiklifitów. Kazania wygłaszane w Kaplicy Betlejemskiej i publiczne wystąpienia w obronie Wiklifa uczyniły zeń dobrze rozpoznawalnego i cieszącego się dużą popularnością przywódcę ruchu reformatorskiego w Pradze. Dlatego skupił on na sobie wrogość niemieckich uczonych, którzy domagali się potępienia nauk Wiklifa i zakazu czytania jego pism²¹.

Mistrz Jan nie stronił od życia publicznego. Wręcz przeciwnie, chętnie angażował się w bieżące spory i stał się jednym z najbardziej aktywnych uczestników debaty na temat odnowy Kościoła. Odważnie i chętnie wypowiadał się na temat mankamentów współczesnego mu duchowieństwa i wskazywał sposoby naprawy. Jako kapłan, kaznodzieja i teolog postrzegał głoszenie słowa Bożego jako swój podstawowy obowiązek²². Dostrzegając zaniedbania służby Bożej, odstępstwa od nakazów Ewangelii i inne występki duchowieństwa, nie wahał się ich publicznie piętnować. Szczególnie ostro występował przeciwko świętokupstwu, czyli kupczeniu godnościami duchownymi. Walce z symonią poświęcił

²¹ F. Šmahel, *Jan Hus*, s. 67–76.

²² O kaznodziejstwie Jana Husa zob. m.in.: A. Vidmanová, *Hus als Prediger*, „*Communio Viatorum*” 19, 1976, s. 65–81; F. Šmahel, *Jan Hus*, s. 47–56; P. Soukup, *Jan Hus as a Preacher*, w: *A Companion to Jan Hus*, s. 96–129; a także artykuły Krzysztofa Brachy i Pavla Soukupa w tym tomie.

wiele ze swoich kazań i listów, a także napisany w języku czeskim traktat *Knížki o svatokupectví*. Przekonany o słuszności swojego stanowiska w jakiejś sprawie był gotowy go bronić, nie licząc się z konsekwencjami²³. Taka postawa miała wpływ na przebieg jego sporu z arcybiskupem praskim wokół pism Wiklifa. Broniąc ortodoksji poglądów oksfordzkiego uczonego, Hus chętnie i często zabierał głos, wytykając ignorancję teologiczną Zbynka i oportunizm jego popleczników. Nie wahał się nawet pojawić w kurii arcybiskupiej z własnymi egzemplarzami pism Wiklifa, żądając wskazania miejsc, które zdaniem arcybiskupa noszą znamiona herezji.

Spór o Wiklifa doprowadził do ostrej polaryzacji w obrębie praskiej wszechnicy i zaognił konflikty narodowościowe między Czechami a Niemcami. Oskarżani o herezję czescy uczeni i studenci odwołali się do króla Wacława IV. Opowiadając się po stronie Czechów, a także licząc na poparcie uniwersytetu w zabiegach o odzyskanie tronu cesarskiego, Wacław IV podjął decyzję o zmianie systemu zarządzania praską wszechnicą, dając uprzywilejowaną pozycję Czechom. W wydanym na początku 1409 r. dekrete kutnohorskim ograniczył wpływy nacji niemieckich, którym przyznał tylko jeden głos na walnym zgromadzeniu uniwersytetu, a wzmocnił pozycję nacji czeskiej, która otrzymała trzy głosy. W proteście przeciwko tym zmianom większość niemieckich uczonych i studentów opuściła Pragę. Sam Hus nie uczestniczył osobiście w przygotowaniu i wydaniu dekretu kutnohorskiego, przebywając z powodu choroby w Pradze. Nie ulega jednak wątpliwości, że był zwolennikiem zawartych w nim rozwiązań. Jego ogromna popularność i pozycja w obozie reformatorskim sprawiła, że został wybrany na pierwszego rektora zgodnie z nowym systemem głosowania²⁴. Dla niemieckich egzulantów Jan Hus stał się

²³ Wypowiedzi Husa na ten temat zebrał i omówił J. Kejř, *Jan Hus sám o sobě*, w: idem, *Z počátku české reformace*, Brno 2006, s. 12–48.

²⁴ M. Nodl, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010.

głównym sprawcą ich upokorzenia i przymusowej migracji z Pragi. To oni rozpowszechnili wiadomości o szerzącej się w Czechach herezji, obarczając mistrza Jana winą za taki stan rzeczy.

Wydarzenia roku 1409 postawiły Husa w centrum przełomowych wydarzeń, które w zasadniczy sposób wpłynęły na jego późniejsze losy. Można powiedzieć, że właśnie wówczas jego kariera osiągnęła punkt szczytowy. W istocie, swoją wysoką pozycję i ogromną popularność Hus zawdzięczał uniwersytetowi, z którym związany był przez niemal całe dorosłe życie. Urodzony w 1370 r. Hus przybył do Pragi przed 1390 r.²⁵ Jako człowiek pochodzący z ubogiej rodziny ze studiami wiązał nadzieje na awans społeczny i stabilizację materialną. Marzył, aby zostać księdzem, licząc, że kapłaństwo zapewni mu dostatek i szacunek²⁶. W 1393 r. otrzymał stopień bakałarza, a dwa lata później został mistrzem sztuk wyzwolonych. W 1395 r. rozpoczął studia na wydziale teologicznym, uzyskując stopień bakałarza. W ich trakcie, około 1400 r., przyjął święcenia kapłańskie, a dwa lata później został powołany na funkcję kaznodziei w Kaplicy Betlejemskiej, która od swojego powstania w 1402 r. stała się sercem czeskiego ruchu reformatorskiego. Przez dziesięć lat głosił tutaj kazania, które cieszyły się dużą popularnością wśród czeskich mieszkańców Pragi. Ambona w Kaplicy Betlejemskiej stała się miejscem, z którego Hus głosił Bożą prawdę i zachęcał słuchaczy do życia zgodnego z Ewangelią. Służyła mu również do piętnowania nadużyć kleru i zaniedbań kultu, a także komentowania bieżących wydarzeń politycznych i religijnych.

Kariera Husa jako przywódcy czeskiego ruchu reformatorskiego wiąże się z jego wystąpieniami w obronie poglądów Jana Wiklifia. Kiedy w czerwcu 1409 r. arcybiskup Zbyněk nakazał konfiskatę

²⁵ F. Šmahel, *Jan Hus*, s. 13–14; J. Kejř, *Jan Hus známý a neznámý (Resumé knihy, která nebude napsána)*, Praha 2010, s. 27–29; O. Pavlíček, *The Chronology of the Life and Work of Jan Hus*, w: *A Companion to Jan Hus*, s. 9–12.

²⁶ J. Hus, *Knížky o svatokupectví*, wyd. J. Daňhelka, Praha 1985 (*Magistri Ioannis Hus Opera Omnia*, 4), s. 228; zob. F. Šmahel, *Jan Hus*, s. 16.

pism oksfordzkiego uczonego, Hus wyraził sprzeciw, stając po stronie tych, którzy otwarcie krytykowali tę decyzję. Analizując kolejne etapy tego konfliktu, łatwo dostrzec rosnące osamotnienie Husa, który tracił wpływowych protektorów i współpracowników. W latach 1412–1413 rozeszły się jego drogi ze Stanisławem ze Znojma i Stefanem Paleczem, jego dawnymi mistrzami i współpracownikami. W połowie 1413 r. swoje poparcie dla Husa wycofał król czeski Waclaw IV, który wcześniej wspierał betlejemskiego kaznodzieję w konflikcie z arcybiskupem praskim. Zrażony głośzoną przez Husa krytyką sprzedaży odpustów, z których część zysków trafiała do królewskiego skarbcza, a także jego odmową zawarcia kompromisowego porozumienia z komisją teologiczną uniwersytetu praskiego, Waclaw IV odsunął się od mistrza Jana. Warto przypomnieć, że podczas soboru w Konstancji król czeski nie podjął żadnej interwencji w jego obronie.

Proces Jana Husa na soborze w Konstancji zamykał postępowanie sądowe rozpoczęte w 1410 r. przez arcybiskupa praskiego, a następnie przeniesione do kurii papieskiej. Udając się do Konstancji, Hus miał nadzieję, że będzie mógł dołączyć do uczestników soboru i zabrać głos w dyskusji na temat reformy Kościoła. Zaproszony na sobór przez Zygmunta Luksemburczyka, króla rzymskiego i węgierskiego, i mając jego gwarancje (w istocie przed przybyciem do Konstancji Hus nie otrzymał obiecanego mu listu żelaznego), czeski kaznodzieja był przekonany o swoim bezpieczeństwie. Jego status prawny nie dawał wszakże podstaw do takiego optymizmu. Latem 1412 r. kardynał Piotr degli Stephaneschi, nowy sędzia papieski powołany do prowadzenia sprawy Husa, potwierdził wcześniejszą ekskomunikę nałożoną przez kardynała Ottona Colonnę, a później ją zaostrzył. Formalnie ekskomunika była następstwem niestawienia się Husa przed papieskim sądem i nie miała żadnego związku z herezją. Niemniej jej konsekwencje

były dotkliwe. Hus został zawieszony w wykonywaniu posługi kapłańskiej; nie mógł głosić kazań w Kaplicy Betlejemskiej, a także prowadzić zajęć na uniwersytecie. Sam mistrz Jan potraktował ekskomunikę z lekceważeniem, a w poczuciu bezsilności odwołał się od niej do Chrystusa. Zmuszony do opuszczenia Pragi, spędził kolejne dwa lata na południu Czech, najpierw w Kozím Hrádku, a później w Sezimovo Ústí i na zamku Krakovec. Podczas przymusowego wygnania głosił kazania wśród miejscowej ludności i intensywnie pracował nad swoimi tekstami. W 1413 r. ukończył swój najważniejszy traktat teologiczny *De ecclesia*, a także opracował szereg pism religijnych w języku czeskim, w tym wykłady objaśniające Dekalog, *Wierzę w Boga* i *Ojciec nasz*. Zostały one przygotowane jako pomoc katechetyczna dla kapłanów²⁷.

Wyruszając 11 października 1414 r. do Konstancji, Hus był osobą podejrzaną o herezję i wyłączonej z Kościoła wyrokiem sądu papieskiego. Średniowieczne ustawodawstwo kościelne i świeckie nakazywało taką osobę aresztować i postawić przed sądem świeckim. Nikt nie odwołał ani nie zawiesił ekskomuniki nałożonej w 1412 r.²⁸ Jak zauważył Jiří Kejř, Hus nie zdawał sobie do końca sprawy ze swojej sytuacji prawnej, która uniemożliwiała mu udział w pracach soboru na takich samych zasadach jak inni jego uczestnicy. W Konstancji został potraktowany jako osoba ekskomunikowana i podejrzana o herezję, która nie tylko nie miała możliwości swobodnego przedstawienia swoich poglądów, ale którą potraktowano jak przestępcę, aresztowano i postawiono przed sądem. Trzy tygodnie po przybyciu do Konstancji mistrz Jan został aresztowany i wtrącony do więzienia w miejscowym klasztorze dominikańskim w Gottlieben. W więzieniu spędził ostatnie miesiące swojego życia, czekając przez ponad pół roku

²⁷ P. Rychterová, *The Vernacular Theology of Jan Hus*, w: *A Companion to Jan Hus*, s. 170–213.

²⁸ O podróży Jana Husa na sobór w Konstancji zob. P. Kras, *Droga mistrza Jana Husa do Konstancji*, w: *Ambona. Teksty o kulturze średniowiecza ofiarowane Stanisławowi Bylinie*, red. K. Bracha, W. Brojer, Warszawa 2016, s. 209–225.

na przesłuchania przed soborową komisją. Kiedy na początku czerwca 1415 r. przystąpiła ona do przesłuchań pod przewodnictwem kardynała Piotra z Ailly, Husowi nie dano pełnej swobody przedstawienia poglądów i odniesienia się do stawianych mu zarzutów. Zestawienie przypisywanych mu błędów zostało oparte na jego pismach oraz zeznaniach oskarżycieli, głównie Michała z Brodu zwanego *de Causis* i Stefana Palecza²⁹. Komisja soborowa działała na podstawie procedury inkwizycyjnej, która nie przewidywała prowadzenia z oskarżonym dyskusji na temat stawianych mu zarzutów. Od Husa oczekiwano jednoznacznych odpowiedzi, czy przyznaje się do głoszenia przedłożonych mu błędów, a podejmowane przezeń próby dowodzenia swoich racji były ucinane. Mimo ograniczonych możliwości obrony przed zarzutami Husowi udało się podważyć zasadność większości stawianych mu oskarżeń. Ostatecznie obejmująca trzydzieści artykułów lista przypisanych mu błędów w dużej mierze pochodziła z jego traktatu *De ecclesia*. Mistrz Jan mógł je albo odwołać, przyznając się w ten sposób do ich głoszenia, albo odmówić ich odwołania, co pociągało za sobą potępienie go jako heretyka i wymierzenie stosownych kar³⁰.

Husowi brakowało wiedzy prawniczej, a w Konstancji nie miał on możliwości skorzystania z porady życzliwego mu prawnika. Jego przekonanie o słuszności głoszonych poglądów i kategoryczna odmowa odwołania zarzucanych mu błędów spowodowały, że komisja soborowa wydała wyrok uznający go za heretyka i *de facto* skazujący go na śmierć. Jak stwierdził cytowany już kilkakrotnie Jiří Kejř: „pod względem formalnym soborowy sąd rozpatrujący sprawę Husa nie popełnił żadnego błędu. Jedynym odstępstwem

²⁹ J. Kejř, *Husův proces*, s. 148–154; J. Kadlec, *Husovi odpůrci*, w: *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, s. 330–332.

³⁰ W. Brandmüller, *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, t. 1: *Bis zur Abreise Sigismunds nach Narbonne*, Paderborn 1999, s. 59–66; idem, *Hus vor dem Konzil*, w: *Jan Hus zwischen Zeiten*, s. 235–242; J. Kejř, *Husův proces*, s. 168–177; F. Šmahel, *Jan Hus*, s. 207–219.

od standardowej procedury postępowania były przesłuchania Husa, które zresztą okazały się dlań korzystne!”. Konkludując, czeski uczoney przyznawał, że „działania, które z dzisiejszego punktu widzenia wydają się okrutne i niesprawiedliwe, zostały przeprowadzone zgodnie z przepisami prawa kanonicznego”³¹.

Ignorując ostrzeżenia i pozostając nieświadomym swojej sytuacji prawnej, w październiku 1414 r. Jan Hus wraz z towarzyszącą mu delegacją czeską wyruszył w drogę do Konstancji. Przed wyjazdem skierował list do swoich przyjaciół, który dobrze oddaje stan ducha w obliczu czekającej go konfrontacji z soborem. Pisał w nim: „Wiecie, że przez długi czas ciężko pracowałem z Wami, głosiłem Słowo Boże bez herezji i błędów; wiecie także, że moim pragnieniem było, jest i będzie zabieganie aż do śmierci o Wasze zbawienie. Gdybym mógł się z Wami spotkać przed wyjazdem do Konstancji, udowodniłbym Wam fałszywość zarzutów stawianych mi przez krzywoprzysięzców, które wszystkie mam spisane. Zostaną Wam one ogłoszone, nawet jeżeli zostaną skazany, abyście je znali i nie bali się, choćbym został uznany za heretyka. Także po to, abyście bez strachu i wahania stali w prawdzie, którą Bóg Wam objawił przez wiernych kaznodziejów, a także mnie, niedoskonałego jego sługę. Po trzecie, abyście potrafili strzec się przed fałszywymi i kłamliwymi kaznodziejami... Pokładam ufność w naszym miłosiernym, mądrym i mocnym Zbawicielu; ufam, że dzięki danej nam obietnicy i dzięki Waszej modlitwie da mi mądrość Ducha Świętego, abym wytrzymał, a oni aby mnie nie przeciągnęli na stronę zła pokusami, pohańbieniem, więzieniem czy śmiercią, które sam cierpiał i które zsyła na swoje sługi...”³².

Soborowa komisja dała Husowi prosty wybór: albo uzna je za heretyckie i publicznie się ich wyprze, albo odmówi, a wówczas zostanie potępiony jako heretyk i ukarany w sposób zgodny

³¹ J. Kejř, *Husův proces*, s. 211.

³² *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, wyd. V. Novotný, Praha 1920, nr 86, s. 206–207.

z przepisami prawa kanonicznego i świeckiego. Hus zastanawiał się nad tym wyborem. Po trzech publicznych przesłuchaniach przed soborem, które miały miejsce na początku czerwca 1415 r., pozbył się wątpliwości co do czekającego go wyroku. Zdał sobie sprawę, że sobór nie chce słuchać jego poglądów, a on sam utracił także możliwość wyjaśnienia stawianych mu zarzutów w drodze dyskusji, na którą liczył, jadąc do Konstancji. Swoim nastrojom dał wyraz w liście skierowanym do Czechów 10 czerwca 1415 r., który stanowi jego swoisty testament. Spodziewając się wyroku potępiającego i kary śmierci, żegnał się ze swoimi zwolennikami i zachęcał ich do wiernego przestrzegania prawa Bożego. Prosił, aby „byli posłuszni Panu Bogu, czcili Jego słowa, chętnie ich słuchali i je wypełniali”. Zalecał także, aby „trzymali się Bożej prawdy, o której pisałem i którą Wam głosiłem w kazaniach”. W dalszej części tego wzruszającego listu zwrócił się do poszczególnych stanów, dając im pouczenia i wskazówki. Prosił księży, aby „przestrzegali dobrych obyczajów, miłowali i czcili je, szczególnie gdy oddają się głoszeniu słowa Bożego [...], aby wystrzegali się fałszywych ludzi, a zwłaszcza niegodnych księży, o których Zbawiciel mówi, że są wilkami w owczej skórze”. Do panów zwracał się z prośbą, „aby dbali o swoich poddanych i dobrze ich traktowali”. Mieszczan prosił, „aby uczciwie prowadzili swoje interesy”, rzemieślników, „aby sumiennie wykonywali swoje zajęcia i godnie żyli”, a sługi, „aby swym panom i paniom wiernie służyli”. Odrębne prośby skierował do środowiska uniwersyteckiego. Prosił mistrzów, „aby pilnie uczyli swoich studentów dobrego życia, a przede wszystkim, aby kochali Boga, zabiegali o Jego chwałę, pomyślność wspólnoty i własne zbawienie, a nie o dobra materialne i ziemską sławę”. Studentów i uczniów zaś prosił, „aby uważnie słuchali swoich mistrzów i naśladowali ich w czynieniu dobra, a także aby pilnie zabiegali o chwałę Bożą i zbawienie swoje i całego ludu”³³.

³³ *Ibidem*, nr 129, s. 270–271.

Zarówno wśród współczesnych Husowi, jak i potomnych jego niezłomna postawa w obliczu czekającej go śmierci budziła podziw i uznanie. Stał się on wzorem niezależnego myśliciela i religijnego nonkonformisty, który nie uległ presji i nie wahał się zginąć w obronie swoich poglądów. Jeszcze przed wyjazdem do Konstancji wielokrotnie deklarował chęć poniesienia śmierci w obronie prawdy Bożej. Jego deklaracje nie były pustymi słowami, o czym dobrze wiedzieli jego przeciwnicy, m.in. Stefan Palecz i Andrzej z Brodu. Jak wynika z listów Husa, w ostatnich miesiącach życia miał on pełną świadomość tego, że nie wróci z Konstancji do Czech. Pisząc do swoich przyjaciół, wyrażał gotowość poniesienia śmierci w obronie prawdy Bożej³⁴. Po przesłuchaniach z początku czerwca 1415 r. Hus stracił jakąkolwiek nadzieję na ocalenie życia. W listach wysyłanych w tym czasie żegnał się ze swoimi przyjaciółmi i pisał o czekającej go śmierci. Był świadomy niekorzystnego dlań wyroku soboru, a zarazem wiedział, że nie może go zaaprobować i odwołać przypisywanych mu poglądów³⁵.

Wybrał się do Konstancji przekonany o swoich racjach, a podczas przesłuchań przed soborową komisją odważnie bronił swoich poglądów. W obronie prawdy Bożej, w którą wierzył i którą przez wiele lat publicznie głosił, nie mógł zaakceptować żadnego kompromisu i przyjąć jakiegokolwiek, nawet złagodzonej formuły odwołania swoich poglądów, wypracowanej przez komisję soborową. Ocalenie własnego życia za cenę nawet doraźnej rezygnacji z własnych przekonań po prostu nie wchodziło w rachubę. Hus nie był kunktatorem; daleko było mu do podjęcia z soborem jakiejś dyplomatycznej rozgrywki, która pozwoliłaby mu uniknąć stosu. Jego czescy przyjaciele wspierali jego determinację w obronie głoszonych poglądów. Podczas ostatniej rozmowy z Husem w przeddzień jego egzekucji, 5 lipca 1415 r., rycerz Jan z Chlumu radził

³⁴ J. Kejř, *Jan Hus sám o sobě*, s. 16–18.

³⁵ *M. Jana Husi korespondence*, nr 152, 155 i 156, s. 316, 323 i 324–325; zob. J. Kejř, *Jan Hus sám o sobě*, s. 16–18.

mu, aby odwołał przypisywane mu poglądy, jeżeli czuje się winny, ale aby nie czynił niczego wbrew swojemu sumieniu i wytrwał w prawdzie³⁶. Postępując zgodnie z tą radą, mistrz Jan poszedł na stos przekonany o swojej niewinności i wierząc, że „prawda zawsze zwycięża”. Jak trafnie pisał Jiří Kejř: „nie sposób nie podziwiać siły duchowej Husa, z którą szedł na śmierć; podziwiać można także jego wewnętrzną wiarę, z jaką poddał się woli Bożej. Jego ziemskie życie stało się punktem zwrotnym w dziejach, w których był nie tylko biernym uczestnikiem. Podejmując decyzję, aby pójść na stos, stał się współtwórcą nowej epoki w dziejach, choć z pewnością nie to było jego celem”³⁷.

Życie Husa zamyka się w latach 1370 i 1415, od jego przyjścia na świat w Husincu do śmierci na stosie pod murami Konstancji. Można powiedzieć, że mistrz Jan należy do nielicznego grona ludzi średniowiecza, których działalność jest tak dobrze znana. Uwaga ta dotyczy przede wszystkim drugiego etapu jego życia, a zwłaszcza pierwszych piętnastu lat XV w. Z tego okresu pochodzi wiele różnorodnych przekazów źródłowych, które rzucają światło na jego działania. Sam Hus pozostawił po sobie bogatą spuściznę pisarską, która wiele mówi o jego poglądach i czynach³⁸. Jego kazania i wykłady są pierwszorzędym źródłem do rekonstrukcji zapytowań duszpasterskich, a także oceny bieżących wydarzeń, które mistrz Jan chętnie komentował. Szczególnie cenna jest jego korespondencja, która daje wgląd w świat jego wewnętrznych przeżyć, radości i udręek związanych z podejmowanymi działaniami³⁹.

³⁶ *Petri de Mladonowicz relatio*, s. 111–112.

³⁷ J. Kejř, *Husův proces*, s. 177.

³⁸ Idem, *Jan Hus známý a neznámý*, s. 11–26; ostatnio spuściznę pisarską Husa omówił F. Šmahel, *Instead of Conclusion. Jan Hus as Writer and Author, w: A Companion to Jan Hus*, s. 370–411.

³⁹ Krytyczną edycję listów Jana Husa przygotował V. Novotný (zob. *M. Jana Husi korespondence*). Listy Husa w przekładzie na język czeski opublikował

Obok czeskiej *Postylli*, opracowanej w 1413 r. podczas wygnania w Kozim Hrádku, listy są najbardziej osobistym źródłem wiedzy na temat życia Husa. Mistrz Jan lubił pisać listy, które pozwalały mu zarówno utrzymywać bliski kontakt z przyjaciółmi, jak i odpowiadać na zarzuty przeciwników. W listach jawi się on jako człowiek z krwi i kości, wrażliwy na problemy innych, chętnie udzielający rad, a przede wszystkim bezkompromisowy obrońca Bożego prawa. Grono jego korespondentów było bardzo szerokie i obejmowało zarówno przedstawicieli władz kościelnych: papieża, kardynałów i biskupów, władców świeckich, uniwersyteckich mistrzów, jak też studentów i mieszkających na prowincji sympatyków. Warto przypomnieć w tym miejscu dwa listy Husa przesłane do polskiego króla Władysława Jagiełły. W pierwszym z nich, z 1411 r., gratulował on Jagielle zwycięstwa nad zakonem krzyżackim pod Grunwaldem, a zarazem zachęcał do porozumienia z Zygmuntem Luksemburczykiem⁴⁰. W drugim, z 1413 r., zwracał uwagę na swój program odnowy Kościoła i starał się uwrażliwić polskiego władcę na symonię trawiącą Kościół od wewnątrz⁴¹. Mało jest w średniowieczu osób, których biografię, tak jak w przypadku mistrza Jana, można szczegółowo zrekonstruować i naświetlić z różnych stron. Jeszcze mniej zaś jest takich, które pozostawiły po sobie tako dużo wypowiedzi pozwalających zrozumieć motywy ich działań.

F. Šmahel, *Hranice pravdy. Husovy listy z Kostnice podle edice Bohumila Ryby*, wyd. 2, Praha 2015.

⁴⁰ M. Jana Husi korespondence, nr 25, s. 86–87; *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 3, wyd. A. Lewicki, Kraków 1894, s. 500–501. Ostatnio na temat tego listu zob. P. Kras, *Polityczne i ideowe aspekty przymierza polsko-husyckiego z lat 1432–1433*, „Nowe Studia Grunwaldzkie” 1, 2015, s. 10–14; K. Bracha, *Korespondencja z Władysławem II Jagiełłą i Kazania Betlejemskie Jana Husa w sprawie Grunwaldu*, tamże, s. 37–50.

⁴¹ M. Jana Husi korespondence, nr 42, s. 122. Analizę okoliczności powstania tego listu omawia J. Mikulka, *Mistr Jan Hus a Polsko*, „Slovanské historické studie” 2, 1957, s. 123–124; por. P. Kras, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998, s. 39–41.

Już za życia Hus był uważany za postać nietuzinkową, a jego nazwisko zostało nierozzerwalnie połączone z różnymi zjawiskami religijnymi, społecznymi, a także narodowymi historii Czech pierwszych dekad XV w. Swoistym fenomenem jest fakt, że pochodzący ze skromnego rodu Jan z Husinca zajął w czeskich dziejach miejsce zupełnie wyjątkowe i w istocie nie ma innej równie znanej postaci, której poświęcono by tak wiele prac i której biogram znajduje się w każdym choćby kieszonkowym leksykonie czy encyklopedii. Z Husem, czy też z jego poglądami, można było się nie zgadzać, krytykować, minimalizować jego znaczenie, ale nie sposób go ignorować. W naturalny sposób stanowi on kluczowy punkt odniesienia w czeskich dziejach. Dobrze wiedzieli o tym współcześni mu oponenti, a także późniejsi przeciwnicy i krytycy. Jan Hus stał się symbolem czeskiej reformacji i jednym z jej filarów. Dla jednych był bohaterem, reformatorem Kościoła, charyzmatycznym kaznodzieją piętnującym wady duchowieństwa. Inni uważali go za jednego z największych średniowiecznych herezyków, który rozpowszechnił w Czechach poglądy oksfordzkiego uczonego Jana Wiklifa i stał na czele ruchu kontestacji religijnej. Husytyzm dla tych pierwszych był prądem ewangelicznej reformy, dla drugich zaś herezją.

Uznanie Husa za heretyka miało dalekosiężne konsekwencje, których nie byli w stanie przewidzieć ani soborowi ojcowie, ani czescy sympatycy mistrza Jana. Cztery lata po śmierci Husa Czechy stały się widownią gwałtownych rozruchów społecznych, wybuchu w Pradze powstania pod wodzą Jana Želivskiego i chiliastycznych pielgrzymek na święte góry. Obrona programu religijnego utożsamionego z Janem Husem doprowadziła do politycznej, ideowej i militarnej konfrontacji pomiędzy czeskimi husytami a papieżem i całym łacińskim chrześcijaństwem. Po 1415 r. Hus stał się symbolem rodzącej się czeskiej tożsamości narodowej, w której obok kwestii religijnych: przestrzegania Prawa Bożego, równie ważne

miejsce zajęła obrona praw narodu i języka czeskiego. Można za niedawno zmarłym Stanisławem Byliną stwierdzić, że Hus nie mógł przewidzieć biegu wydarzeń w Czechach po swojej śmierci i należy wątpić, czy poparłby rewolucję husycką. Można się zastanawiać, jak zareagowałyby na defenestrację rajców na praskim Nowym Mieście w 1419 r., powstanie radykalnych bractw i zbrojną konfrontację Czech z łacińskim chrześcijaństwem. Ciekawie wyglądałaby praca z zakresu historii alternatywnej, która pokazywałaby scenariusze rozwoju wydarzeń w Czechach, gdyby mistrza Jan wyparł się w Konstancji potępionych poglądów i powrócił do Czech.

Zarówno dla historyków dawniejszych, jak i współczesnych Jan Hus był i pozostaje postacią niezwykłą, która odegrała wyjątkową rolę w dziejach Czech, a także Europy, postacią, której życie jest dobrze znane, choć ocena jego działalności wywoływała i wciąż wywołuje kontrowersje. Czy naprawdę dobrze znamy jego biografię, czy nie ma w niej kwestii wątpliwych bądź niejednoznacznych, czy są białe plamy, których dotąd nie udało się wypełnić? Znakomity znawca biografii Husa, wspomniany już Jiří Kejř w ostatnich latach swojego pracowitego życia opublikował książkę pod znamienitym tytułem *Jan Hus znany i nieznan* (*Jan Hus známý a neznámý*). Badacz, który niemal całe naukowe życie poświęcił zgłębianiu historii husytyzmu i należał do elitarnego grona najlepszych znawców tej problematyki, poświęcił swoją ostatnią książkę krytycznemu przeglądowi kwestii, które w przypadku Husa należą do dobrze rozpoznanych, a także takich, które są wciąż nierozstrzygnięte. Studium o Husie można traktować jako testament tego zasłużonego badacza, kierunkowskaz i obowiązkowy punkt wyjścia dla każdego, kto chciałby zająć się biografią mistrza Jana⁴². Jak przyznał Kejř, książka ta powstała zamiast bardziej ambitnie zaplanowanej biografii Jana Husa, do której zbierał materiały przez całe życie, a której nie dane

⁴² Szerzej na temat J. Kejřa i jego badań nad Janem Husem zob. w tym tomie artykuł Jarosława Nikodema.

było mu już ukończyć. Jego testament starało się w ostatnich latach wypełnić kilku badaczy. Niewątpliwie najbardziej udaną próbę stanowi wydana w 2013 r. monografia Františka Šmahela, która stała się książkowym bestsellerem w Czechach. Ten zasłużony badacz husytyzmu i autor wielu syntetycznych opracowań, w swojej popularnonaukowej biografii z właściwą sobie erudycją i znajomością źródeł ukazał koleje losu mistrza Jana, a także jego „drugie życie” po śmierci. Ogromną zasługą tej publikacji jest próba ukazania życia i działalności Husa w kontekście jego własnej epoki, z jej wszystkimi niuansami i ograniczeniami. František Šmahel w umiejętny i przekonujący sposób nie tylko rekonstruuje poszczególne etapy życia mistrza Jana, ale także stara się zrozumieć motywy działań zarówno jego samego, jak i innych osób, a także konsekwencje tych poczynań, tak bezpośrednie, jak i długofalowe. Wśród nowszych opracowań biograficznych poświęconych Husowi należy także wspomnieć dwie bardzo odmienne prace: Pavla Soukupa, przedstawiciela młodszej generacji czeskich mediewistów⁴³, i nowozelandzkiego historyka Thomasa Fudge’a⁴⁴.

Wspomniane wyżej prace stanowią zwieńczenie trwających od ponad stulecia krytycznych badań nad życiem Jana Husa, które zapoczątkował František Palacký (1798–1876), słusznie określane mianem ojca czeskiej historiografii. Przedstawiona przezeń w trzecim tomie *Dějiny národu českého* rekonstrukcja życia i działalności Husa ukazała go jako orędownika walki o odnowę Kościoła, a zarazem, a może przede wszystkim, obrońcę praw czeskiego narodu⁴⁵. Spory o ocenę Husa towarzyszą refleksji historiograficznej co najmniej od początku XVIII w.⁴⁶ Wraz z pojawieniem się

⁴³ P. Soukup, *Jan Hus. Život a smrt kazatele*, Praha 2015.

⁴⁴ T.A. Fudge, *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution on Bohemia*, London 2010.

⁴⁵ F. Palacký, *Dějiny národu českého*, t. 3, wyd. O. Svejková, Praha 1968, s. 39–129.

⁴⁶ J. Macek, *Jean Hus et les traditions hussites (XVe–XIXe siècles)*, Paris 1973. Macek oparł się głównie na pracy: A. Kraus, *Husitství v literatuře, zejména německé*, t. 3, Praha 1924.

krytycznej historiografii w społeczeństwie liberalnym zyskały one na znaczeniu, odgrywając ważną rolę w debatach prowadzonych na ziemiach czeskich i znajdując swoje odbicie we współczesnym dyskursie politycznym. Hus stał się swoistą etykietą i punktem odniesienia dla różnych ugrupowań politycznych: jedne chciały się od niego zdystansować, a inne próbowały go zawłaszczyć⁴⁷. Już od końca XVIII w. obie te postawy miały znaczenie konfesyjne, które w XX w. splotło się ponadto z wymiarem narodowym. Hus nigdy nie był postrzegany tylko jako reformator, „katolik” czy „protestant”, ale widziano w nim także „czeskiego patriotę”, „czeskiego nacjonalistę”, a nawet wojującego „antyniemieckiego ksenofoba”⁴⁸. Konfesyjne zawłaszczanie Husa, które w XIX w. wydawało się katolikom czymś niemal niemożliwym, zostało przezwyciężone przez czeskich socjalistów i marksistów. Wykreowali oni Husa na rewolucjonistę, który – jako dziecko epoki średniowiecza – głosił wywrotowe, ba, nawet „klasowe” idee, ubrane jedynie w religijną szatę. Ich celem było stworzenia nowego, sprawiedliwego porządku, społeczeństwa „bez panów i niewolników”⁴⁹. W ujęciu marksistowskim Hus, chociaż katolicki kapłan, potępiony przez sobór w Konstancji jako heretyk-wiklifita, stał się człowiekiem stojącym ponad wyznaniem. Ta koncepcja, której korzenie sięgają przełomu XIX i XX stulecia, przyjęła skrajną formę w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w.⁵⁰

⁴⁷ J. Kořalka, *Nationale und internationale Komponenten in der Hus- und Hussitentradition des 19. Jahrhunderts*, w: *Jan Hus und die Hussiten in europäischen Aspekten*, Trier 1987, s. 43–74; idem, *Putování českých ctitelů Jana Husa do Kostnice v letech 1829–1868*, „Husitský Tábor” 15, 2006, s. 73–119.

⁴⁸ Zob. mocno zabarwioną ideologicznie pracę: F. Kavka, *Husitská revoluční tradice*, Praha 1953.

⁴⁹ Z. Nejedlý, *Hus a naše doba*, Praha 1919 (późniejsze wyd.: 1936, 1952); J. Macek, *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1952.

⁵⁰ Por. M. Nodl, *Die Hussitische Revolution. Zur Genese eines Forschungsparadigmas in der tschechischen Historiographie der 1950er und 1960er Jahre*, „Bohemia” 47, 2006–2007, s. 151–171, gdzie analiza podstawowych koncepcji Josefa Macka i Roberta Kalivody.

Z punktu widzenia interpretacji historiograficznych najmocniejszym impulsem w badaniach nad Husem w duchu Františka Palackiego było opublikowanie jesienią 1883 r. monografii *Hus und Wiclif*. Jej autorem był niemiecki historyk Johann Loserth, reprezentujący ideologię liberalną⁵¹. Był on katolikiem, ale nie manifestował swoich sympatii religijnych ani w życiu zawodowym, ani w żadnej ze swoich prac⁵². Kiedy ukazało się jego studium o Husie był profesorem historii powszechnej na uniwersytecie w Czerniowcach. W 1893 r. przeniósł się do Grazu i jako profesor historii średniowiecznej i nowożytnej poświęcił się badaniom nad reformacją XVI w., a także edycjom późnośredniowiecznych kronik i traktatów. Wspomniana książka stała przełomem w dotychczasowych badaniach nad Husem, które po zabarwionych nacjonalistycznie sporach między Františkem Palackym i Konstantinem von Höflerem znalazły się w martwym punkcie⁵³. W swojej książce Loserth, porównując łacińskie teksty Husa i Wiklifa, dowodził, że w swoich kluczowych pracach Hus był bardzo mocno zależny od Wiklifa (niezależnie od tego, że zawsze traktował jego poglądy jako *auctoritas*) i wielokrotnie przepisywał z jego prac *in extenso* całe ustępy, a nawet strony. Pisząc swoją książkę *sine ira et studio* i pozbawiony jakichkolwiek intencji wywołania waśni narodowościowych, Loserth doszedł do wniosku, że Hus nie był oryginalnym teologiem w takim sensie, jak uważali dotąd historycy reformacji. Prowokacyjnie, a zarazem

⁵¹ Na ten temat ostatnio P. Soukup, *Johann Loserth a český středověk*, w: *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*, red. P. Soukup, F. Šmahel, Praha 2004, s. 251–272; idem, *Johann Loserth (1846–1936). Ein „Gelehrter von Weltruf“ in Czernowitz und Graz*, w: *Österreichische Historiker 1900–1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftsgeschichtlichen Porträts*, red. K. Hruza, Wien–Köln–Weimar 2008, s. 39–71.

⁵² Tak: idem, *Johann Loserth a český středověk*, s. 257.

⁵³ M. Nodl, *Národní a zemské zájmy v interpretacích „dekretu kutnohorského“ (Palacký – Tomek – Helfert – Höfler)*, w: *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 77–90.

niezbyt fortunnie w swoich czasach uważał, że Hus nie powinien być sądzony jako heretyk z powodu własnych poglądów, a sobór postąpiłby słusznie, ograniczając się do osądzenia go za głoszenie myśli Wiklifa⁵⁴, czyli za podtrzymywanie artykułów uznanych za heretyckie już pod koniec XIV w. Posługując się metodą tekstualno-filologiczną, Loserth obalił również powszechnie przyjęty od czasu Palackiego pogląd na temat prekursorów Husa (należy dodać, że Palacký nie był świadomy zależności między Husem i Wiklifem; sam nie przeprowadził bowiem systematycznych badań porównawczych nad ich tekstami)⁵⁵. Według Losertha w pismach reformatora z Kaplicy Betlejemskiej nie sposób znaleźć żadnej tekstowej zależności od Milicza z Kroměříža, Macieja z Janova czy choćby Tomasza ze Štítného⁵⁶.

W czeskiej historiografii poglądy Losertha o Husie jako niesamodzielnym myślicielu, którego doktryna była całkowicie zależna od Wiklifa, spotkały się z jednoznacznie niechętnym przyjęciem. Jedynym czeskim badaczem, który w pewnym stopniu uznał te poglądy, był Václav Flajšhans, profesor praskiego gimnazjum i zasłużony wydawca łacińskich i czeskich tekstów Husa⁵⁷. Flajšhans, który sam spotkał się z ostrą krytyką z powodu swojego opracowania spuścizny literackiej Husa, a także metodologii pracy nad przekładami, dostrzegł kruchość wielu argumentów wytaczanych przeciwko Loserthowi. Nie zgadzał się także z krytyką zarzucającą temu badaczowi, że w swoich analizach nie uwzględnił czeskich prac Husa. Idąc w ślady Losertha, Flajšhans

⁵⁴ Choć nie było to główną intencją autora, to taki właśnie był oddźwięk nowocześniejszej skądinąd w swoich czasach pracy Johanna Losertha, *Hus und Wiclif. Zur Genesis der Husitischen Lehre*, Prag–Leipzig 1884.

⁵⁵ Na temat sposobu postrzegania Husa przez Palackiego zob. J. Kořalka, *Mistr Jan Hus v pojetí Františka Palackého*, w: *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, s. 609–635.

⁵⁶ J. Loserth, *Hus und Wiclif*, s. 41–64.

⁵⁷ Wśród jego najbardziej znaczących prac zob. V. Flajšhans, *Literární činnost mistra Jana Husí*, Praha 1900; idem, *Mistr Jan řečený Hus z Husince*, Praha 1905; idem, *Hus. Jeho život a dílo*, Praha 1905; idem, *Mistr Jan Hus*, Praha 1915.

wykazał, że pisząc po 1410/1411 r. coraz więcej po czesku Hus był równie zależny od Wiklifa jak piszący po łacinie Hus, mistrz uniwersytecki i autor obszernych traktatów teologicznych. Z drugiej strony jednak w pracach popularyzatorskich Flajšhans podkreślał patriotyzm Husa. Podobnie jak wcześniej uniwersytecki profesor i polityk staroczeski Josef Kalousek wzywał również Kościół katolicki do rewizji jego procesu, sprawdzenia, czy czeski reformator nie był przypadkiem osądzony na podstawie artykułów, których nie głosił lub z którymi się nie utożsamiał. W ten sposób mocno osłabił wnioski Losertha, które były prowokacyjne z punktu widzenia czeskich interesów narodowych⁵⁸. W kręgach katolickich, a także wśród członków Czeskiej Akademii Nauk i Umiejętności największą irytację wzbudziło określenie przez Flajšhansa spalenia Husa mianem „sądowego morderstwa”⁵⁹, co odbiło się szerokim echem w Czechach jeszcze w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. i stało się jednym z papierków lakmusowych określających stosunek do Husa.

W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX w. przeciw wnioskowi Losertha i wynikającej z nich tezy o zasadniczej zależności Hus od Wiklifa, a zarazem o intelektualnej niesamodzielnosci tego pierwszego, zaskakująco nie oponował jedynie Josef Kalousek, za którym poszedł w swoich pracach publicystycznych i propagandowych Tomáš Masaryk⁶⁰, a także część teologów i historyków katolickich. Ze stanowiska narodowego niezależności myśli Husa bronił proboszcz wyszehradzki i poseł

⁵⁸ Starania o rewizję procesu Husa wnikliwie omówił J. Kotyč, *Spor o revizi Husova procesu*, Praha 2001.

⁵⁹ V. Flajšhans, *De corpore Christi*, w: *Mistra Jana Husi veškeré listy*, t. 2, Praha 1903, s. VI: „Plameny udusily další slova mučedníkova. Ale ze všeho, co jsme tu vyložili a o čem svědčí traktat následující, jest patrna pravda slov Lechlerových: koncil na Husovi (v této příčině) dopustil se justiční vraždy...”.

⁶⁰ „Atheneum” 1, 1884, s. 188–191. Tekst Masaryka po niemal pięćdziesięciu latach od jego pierwszego wydania opublikował ponownie F.M. Bartoš, *T.G. Masaryk: Hus a Viklef*, „Jihočeský sborník historický” 8, 1935, s. 33–38. W 1884 r. Masaryk wydał swój artykuł anonimowo.

do parlamentu Antonín Lenz. Jego prace poświęcone Janowi Husowi, Piotrowi Chelčickiemu i Janowi Wiklifowi⁶¹ oceniały nauczania „średniowiecznych heretyków” z punktu widzenia doktryny Kościoła katolickiego z końca XIX w. W przypadku Husa Lenza interesowały przede wszystkim kwestie teologiczne, a nie historyczne. Już w latach siedemdziesiątych XIX w., czyli jeszcze przed wydaniem książki *Hus und Wiclif* Losertha, a także później starał się dowodzić, że Hus i Wiklif w zasadniczych kwestiach teologicznych jednoznacznie odeszli od nauczania Kościoła katolickiego. Z tego względu nie mogą być „rehabilitowani” przez Kościół katolicki. Wydawałoby się, że Lenz chętnie przyjmie analizy Losertha. Gdyby tak istotnie było, to musiałby przyznać, że Hus w swoich poglądach teologicznych wiernie szedł za „doktorem ewangelicznym” i wobec tego jako reformator Kościoła nie był rzeczywiście oryginalny. Jednakże w pracach Lenza nie sposób znaleźć tego typu stwierdzeń⁶². Nawet katolicki konserwatysta Lenz nie chciał odbierać Husowi blasku kościelnego reformatora, nastawionego patriotycznie i proczesko. Dlatego zgodnie ze swoim czeskim patriotyzmem nie kwestionował jego oryginalności, twierdząc, że nieposłuszeństwo doprowadziło go do stosu na soborze w Konstancji, ponieważ nie zamierzał podporządkować się władzom kościelnym i głosił poglądy, które nie tylko były sprzeczne z ówczesną doktryną, ale także kwestionowały cały „porządek chrześcijańskiej społeczności”. Największą winę Husa Lenz dostrzegał w odrzuceniu władzy kościelnej jako najwyższego autorytetu, przy czym z jego perspektywy opinie

⁶¹ A. Lenz, *Učení Petra Chelčického o Eucharistii. Na základe jeho spisů a učení katolické církve*, Praha 1884; idem, *Petra Chelčického učení o sedmeře svátosti a poměr učení tohoto k Janu Viklifovi*, Praha 1889; idem, *Vzájemný poměr učení P. Chelčického, starší Jednoty Českých Bratří a Táborů k náuce Valdenských, Jana Husi a Jana Viklifa*, Praha 1895; idem, *Soustava učení M. Jana Viklifa na základě pramenů*, Praha 1898.

⁶² Idem, *Učení Mistra Jana Husi na základě latinských i českých spisův jeho, jakož i odsouzení Husovo na Sněmu Kostnickém*, Praha 1875, s. X.

władz różniły się od opinii Husa tak w średniowieczu, jak i we współczesnych mu czasach. Taka konfesyjna optyka katolicka, która pod koniec XIX w. postrzegała Husa jako heretyka, nie przeszkadzała jednak katolickiemu teologowi i historykowi traktować Husa jako gorliwego patriotę, którego celem była przede wszystkim reforma Kościoła i duchowieństwa, zgodnie z tradycją średniowiecznych reformatorów czeskich, którzy odmiennie od Husa uznawali prymat władz kościelnych, a gdy zarzucano im „błędy” podporządkowali się Kościołowi. Paradoksalnie Lenz był jednocześnie żarliwym przeciwnikiem koncyliaryzmu, który w jego oczach był „błądny”.

Podkreślając zakwestionowanie wagi autorytetu władz kościelnych jako najpoważniejszą przewinę Husa, Lenz nie był odosobniony. Podobne do niego stanowisko zajęło wielu czeskich katolickich teologów i historyków. Zbliżone poglądy prezentował Jan Sedlák, katolicki ksiądz i najważniejszy katolicki husytolog, wieloletni profesor teologii w Seminarium Teologicznym w Brnie⁶³. Opublikował on swoje studia, a zwłaszcza edycje tekstów zarówno Husa, jak i jego przeciwników w „Hlídce”, czasopiśmie duchowieństwa katolickiego, a od 1915 r. także w serii „Studie a texty”. Sedlák po raz pierwszy zdał sobie sprawę z tego, że badając zagadnienie wojny traktatowej prowadzonej na uniwersytecie praskim, a później w całej chrześcijańskiej Europie od końca pierwszej dekady XV w., należy przeanalizować poglądy zarówno zwolenników Husa, jak i jego zawziętych przeciwników. Kluczową pracą Sedláka jest monografia *Počátkové kalicha*, publikowana sukcesywnie od 1911 r. w „Časopise katolického duchovenstva”. Udowodnił w niej, że zachowana w rękopisach literatura traktatowa stanowi niesłusznie dotąd ignorowane nowe źródło wiedzy o Husie. Dzięki tym pracom Sedlák był dobrze przygoto-

⁶³ Jedyną obszerniejszą, choć nacechowaną osobistym stosunkiem, pracę o Sedláku przygotował Bohdan Chudoba, *Jan Sedlák, moravský badatel o době gotické*, w: *Sborník Moravana 1931*, Brno 1931, s. 85–108.

wany do opracowania nowej biografii Husa, która nie miała ani celów popularyzatorskich, ani propagandowych (czy apologetycznych)⁶⁴. Sedlák zdecydował się podjąć pracę nad taką biografią prawdopodobnie w odpowiedzi na konkurs ogłoszony w 1911 r. przez Czeską Akademię Nauk i Umiejętności na najlepszą pracę o Janie Husie. Choć jako jedyny uczestnik spełnił on warunki konkursu i opublikował swoją pracę w wyznaczonym terminie, nie otrzymał jednak prestiżowej nagrody. Została ona przyznana Václavowi Novotnemu i Vlastimilowi Kybalovi za ich wspólną pracę pt. *M. Jan Hus. Život a učení*, składającą się z dwóch części: dwutomowego dzieła *Život a dílo* pióra Novotnego i trzytomowej rozprawy *Učení M. Jana Husi* opracowanej przez Kybala, wydawcą pism Macieja z Janova.

O ile część biograficzna przygotowana przez Novotnego stanowi jedno z czołowych osiągnięć historiografii analitycznej i faktograficznej, w której autor wykorzystał i krytycznie ocenił niemal wszystkie zachowane i dostępne źródła, w tym rękopisy, o tyle analiza doktryny Husa opracowana przez Kybala ma charakter statyczny i została oparta głównie na komentarzach Husa do *Sentencji* Piotra Lombarda. Z tego względu Kybal nie spełnił stawianych sobie celów i w istocie bardziej „rozводnił” nauczanie Husa, nie uwzględniając złożonego kontekstu, w jakim się kształtowało, a przede wszystkim jego dynamicznego rozwoju. W tym kontekście dużo więcej osiągnął Sedlák, który jednak w przeciwieństwie do Novotnego i Kybala uważał proces Husa w Konstancji za sprawiedliwy, a zarazem z punktu widzenia ówczesnej (a nie współczesnej) wykładni wiary katolickiej za całkowicie uzasadniony⁶⁵. Twierdził stanowczo, że Hus rzeczywiście głosił błędne

⁶⁴ J. Sedlák, *Mistr Jan Hus*, Praha 1915.

⁶⁵ Za paradoks można uznać, że problem zasadności procesu Husa przed soborem w Konstancji trapi niektórych historyków także obecnie. Zagadnienie to omawia m.in. J. Kejř, *Husův proces*; idem, *Husův proces z hlediska práva kanonického*, w: *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, s. 303–311, który opierając się wyłącznie na analizie kwestii prawnych, doszedł do wniosku, że proces Husa przebiegał *via*

poglądy na temat Eucharystii, opowiadając się za remanencją, z czym nie zgadzali się ani Novotný, ani Flajšhans, ani Kybal⁶⁶. Ta pozorna subtelność teologiczna, z której niebezpiecznych konsekwencji Hus zdawał sobie sprawę, odmawiając poparcia poglądom swojego towarzysza, a później jednego z czołowych przeciwników, mistrza Stanisława ze Znojma⁶⁷, stworzyła w historiografii konfesyjnej przeszkodę, której nie można było przezwyciężyć. W dyskusji, czy Hus został potępiony w Konstancji słusznie, czy niesłusznie z powodu głoszenia remanencji uczestniczyli zarówno historycy katoliccy, jak i protestanci. Opierając się na tych samych źródłach, doszli oni jednak do zupełnie odmiennych wniosków. W historiografii konfesyjnej kwestia ta była wciąż żywa jeszcze w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. Także wówczas dwaj katoliccy teologowie Paul De Vooght i Stanisław Sousedík przedstawili różne stanowiska w tej sprawie⁶⁸.

legis, choć zarazem zauważył, że niejednokrotnie błędy popełnił Hus, który nie miał całkowitej świadomości, że stoi przed sądem inkwizycyjnym, kierującym się właściwymi dla niego zasadami procesowymi.

⁶⁶ Problem głoszenia przez Husa remanencji zajmował kluczowe miejsce w studiach nad husytyzmem, doprowadzając do powstania dwóch przeciwstawnych stanowisk. Po jednej stronie znaleźli się ci, którzy uważali, że Hus był zwolennikiem remanencji, na czele z Janem Sedlákem, a po drugiej zaś stali ci, którzy odrzucali, jakoby Hus głosił remanencję; taki pogląd reprezentowali Václav Flajšhans, Václav Novotný i Vlastimil Kybal. Wśród podstawowych prac na ten temat zob.: J. Sedlák, *Učil Hus remanenci?*, „Studie a texty k náboženským dějinám českým” 1, 1914, s. 450–506; idem, *Ještě jednou. Učil Hus remanenci?*, „Studie a texty k náboženským dějinám českým” 2, 1915, s. 165–178; A. Lenz, *Učení Mistra Jana Husí*, s. 134–142; V. Flajšhans, *De corpore Christi*, s. I–V, XXI–XXIV; V. Kybal, *M. Jan Hus. Život a učení*, t. 2/3, Praha 1931, s. 244–256.

⁶⁷ Na temat zależności między Husem a Stanisławem ze Znojma zob. S. Sousedík, *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, Praha 1998, zwł. s. 25–29; M. Nodl, *Veřejné versus soukromé. Odpřísáhnutí hereze v pražském univerzitním prostředí, w: Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, red. M. Nodl, F. Šmahel, Praha 2009, s. 390–402.

⁶⁸ P. De Vooght, *Hussiana*, Louvain 1960, s. 261–291; S. Sousedík, *Učení o eucharistii*, s. 37–67. Ostatnio na temat stanowiska Husa w sprawie remanencji zob. F. Šmahel, *Jan Hus*, s. 57–66, 208.

Jan Sedlák, którego autorytet, chociaż nie naukowe osiągnięcia, starali się zakwestionować zarówno Novotný, jak i Kybal (sam Sedlák reagował na te ostre polemiki)⁶⁹, miał znaczący wpływ na stosunek Kościoła katolickiego do Husa. Równocześnie najbardziej ze wszystkich historyków katolickich przyczynił się do nakreślenia historyczno-krytycznego portretu kaznodziei z Kaplicy Betlejemskiej. Warto podkreślić, że w swoich pracach był wierny zasadzie, że krytyczna historiografia oparta na źródłach nie stoi w sprzeczności z podejściem konfesyjnym⁷⁰. Dlatego zdecydowanie sprzeciwiał się doraźnemu zawłaszczaniu Husa przez historyków protestanckich, a nawet rodzimych polityków i ideologów, zwłaszcza Masaryka, który uważał, że należy patrzeć nań jedynie przez pryzmat reformacji protestanckiej⁷¹. W swoich poglądach Sedlák opierał się na założeniach, które w jego czasach znajdowały się już w defensywie, co wynikało z politycznej dominacji poglądów liberalnych nad katolickimi i konserwatywnymi. Ten konflikt wyraźnie dał o sobie znać we wspomnianym już konkursie na najlepszą książkę o Husie, w której Sedlák nie miał szansy na zwycięstwo, pomimo starań mocno popierającego go Josefa Pekařa. Sedlák uważał, że Hus wcale nie wzywał do walki, ale przeciwnie, zabiegał o pokój, o „religijne i moralne uszlachetnienie ludu czeskiego” oraz o pracę na rzecz narodu. Można się zastanawiać, czy Hus, podporządkowując się całkowicie władzom Kościoła, czego oczekiwał od niego Sedlák, pozostałby sobą i czy mógłby stać się patriotą z reformatorskim zapałem, za którego go uważał.

⁶⁹ Zob. V. Novotný, *Na obranu*, „Časopis Matice moravské” 39, 1915, s. 399–412. Jeszcze ostrzejsza była recenzja biografii Husa pióra Sedláka, którą Novotný opublikował w: „Český časopis historický” 22, 1916, s. 158–179.

⁷⁰ J. Sedlák, *Mistr Jan Hus*, s. IV.

⁷¹ Ostatnio na temat oceny Husa przez Masaryka zob. O.A. Funda, *Masarykova interpretace Husa*, w: *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, red. J.B. Lášek, Praha 1995, s. 300–304; J. Zouhar, *Masarykův Jan Hus*, w: *Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové*, red. H. Krmíčková, A. Pumprová, D. Růžičková, L. Švanda, Brno 2006, s. 635–639.

Wyjście z tej ślepej uliczki znalazł Sedlák w stwierdzeniu, że Hus pozostał prawowiernym katolikiem i chrześcijaninem hołdującym wartościom moralnym do czasu, gdy świadomie wypowiedział posłuszeństwo władzom kościelnym. Prowadząc tę walkę, wyszedł poza akceptowalne ramy ruchu reformatorskiego, w którym początkowo widział środek do przeprowadzenia religijno-moralnej naprawy czeskiego społeczeństwa późnego średniowiecza, wzmocnienia jego wiary i moralności. Pod bezpośrednim wpływem Wiklifa, który zakwestionował władzę, a zarazem nauczanie Kościoła, Hus porzucił drogę pokojową i zdecydował się na walkę, która w oczach katolickiego historyka pozbawiła go jakiegokolwiek przewagi moralnej. Pomimo tych różnic, także w historiografii katolickiej reprezentowanej przez prace historyczno-teologiczne Antonína Lenza, a zwłaszcza Jana Sedláka, Hus był postrzegany jako oddany reformie patriota, który głosił poglądy oryginalne i w dużej mierze wyrosłe z rodzimych tradycji reformatorskich. Wskazując na odrzucenie przez Husa władz kościelnych i urzędu nauczycielskiego Kościoła, świadomie oddzielili oni kaznodzieję z Kaplicy Betlejemskiej od późniejszego, rewolucyjnego husytyzmu. Historycy katolicy odróżniali się od historiografii protestanckiej, a przede wszystkim ponadkonfesyjnej historiografii liberalnej, która przeciwnie – kładła nacisk na walkę Husa o prawdę i wolność, nie zdając sobie sprawy, że dzielił ją tylko krok od uznania Husa za rewolucjonistę, a husytyzmu za wcielenie w życie nie tylko postulatów odnowy moralnej, ale także przeprowadzenia zasadniczych zmian porządku społecznego.

Konfesyjne podejście do Husa zdominowało czeski dyskurs historyczny w okresie międzywojennym. Od koncepcji Sedláka nie odszedł zbytnio Josef Pekař, który zajmował się Husem na marginesie swoich badań nad Janem Žižką i jego epoką. Bardzo nowoczesna z punktu widzenia krytyki źródłoznawczej, a zarazem inspirująca książka Pekařa⁷² wywołała sporo dyskusji,

⁷² J. Pekař, *Žižka a jeho doba*, t. 1–4, Praha 1927–1933.

w której z krytyką jego koncepcji występowali Václav Novotný, Kamil Krofta, a przede wszystkim młody badacz husytyzmu František Michálek Bartoš⁷³. W wielu kwestiach Bartoš rozwijał inspirujące badania prowadzone przez historyka dziejów kultury Zdenka Nejedlego. W Bartošu husytologia zyskała nieustrudzonego wydawcę, który swoimi pracami przyczynił się do pogłębienia wiedzy faktograficznej na temat Husa i jego czasów. W przypadku Bartoša wyraźnie konfesyjne, protestanckie podejście, które znalazło odzwierciedlenie w pracach popularyzatorskich i broszurach, nie miało wpływu na jego studia analityczne. Ogromna rozpiętość jego zainteresowań badawczych sprawiła, że Bartoš nie zdołał opracować obszerniejszej biografii Husa. Najwięcej miejsca poświęcił Husowi w syntezie *Čechy v době Husově*⁷⁴. Ponieważ do końca lat sześćdziesiątych pozostawał aktywnym uczonym jego stanowisko wobec Husa stanowiło przeciwwagę dla dogmatycznej, marksistowskiej koncepcji ukazującej Husa jako reformatora społecznego i rewolucyjnego, którą w Czechosłowacji promowali Zdeněk Nejedlý i Josef Macek⁷⁵.

Nie w bezpośredniej reakcji, ale jednak w odniesieniu do uprzedmiotowienia Husa przez dogmatyczny marksizm, w obrębie katolickiego *aggiornamento* od lat sześćdziesiątych XX w. zaczęto dyskutować na kwestię, do kogo pod względem religijnym bliżej jest Husowi – do protestantów, katolików czy zwolenników

⁷³ Zob. np. idem, *Nový Bartoš*. „Český časopis historický” 32 (1926), s. 342–376. Polemiki między Pekařem i Bartošem zob. „Český časopis historický” 32, 1926, nr 3, s. 671–682; por. F.M. Bartoš, *Pekařův Žižka*, „Jihočeský sborník historický” 6, 1933, nr 3, s. 85–92.

⁷⁴ F.M. Bartoš, *Čechy v době Husově, 1378–1415*, Praha 1947.

⁷⁵ J. Macek, *Jan Hus*, Praha 1961. O miejscu Husa w komunistycznej propagandzie w latach czterdziestych i pięćdziesiątych zob. J. Randák, *V záři rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948–1956*, Praha 2015, s. 130–167.

ekumenizmu. W skrajnej formie pojawiły się, nienowe zresztą, wezwania do rehabilitacji Husa przez Kościół katolicki. W środowiskach katolickich kluczowe znaczenie dla zmiany stosunku do myśli Husa miały erudycyjne studia Paula De Vooghta, belgijskiego benedyktyna z Katolickiego Uniwersytetu w Lowanium. W swoich wnikliwych analizach teologicznych pism Husa De Vooght uznał, że mistrz Jan był dobrym chrześcijaninem, który skłaniał się jedynie do niektórych błędnych twierdzeń inspirowanych naukami Wiklifa. Uważał także, że sobór w Konstancji dokonał niewłaściwej interpretacji poglądów Husa, które jego zdaniem mieściły się w obrębie katolickiej ortodoksji⁷⁶. De Vooght zwrócił uwagę na zasadniczą różnicę pomiędzy Janem Husem a Hieronimem z Pragi, uznając tego drugiego za dużo bardziej radykalnego zwolennika reformy Kościoła w duchu nauk Wiklifa. Zdaniem belgijskiego benedyktyna, chcąc dotrzeć do poglądów Husa, należy przede wszystkim uwzględnić to, co u innych opuścił, a nie to, co od nich przejął.

Prace De Vooghta miały szeroki oddźwięk i wpisały się w dyskusję inspirowaną przez Sobór Watykański II na temat źródeł kryzysu Kościoła w późnym średniowieczu. Podczas dyskusji nad deklaracją *O wolności religijnej* 20 września 1965 r. kardynał Josef Beran, arcybiskup praski, zaliczył śmierć Husa do „błędów i grzechów przeciwko wolności popełnionych w przeszłości w imieniu Kościoła katolickiego”. Wśród czołowych teologów katolickich pojawiły się głosy kwestionujące zasadność wyroku wydanego przez sobór w Konstancji w sprawie mistrza Jana⁷⁷. Echa tych dyskusji nad możliwą rehabilitacją Husa znalazły odbicie w książce marksistowskiego filozofa Milana Machovca *Bude katolícká cirkev rehabilitovat Jana Husa?* z 1965 r.⁷⁸ Na gruncie

⁷⁶ Paul De Vooght był jednym z najbardziej wnikliwych badaczy myśli Husa w okresie po II wojnie światowej. Obok wielu artykułów swoje przemyślenia zawarł w dwóch rozprawach: *L'hérésie de Jean Huss*, Louvain 1960 i *Hussiana*, Louvain 1960 (wyd. 2 obu prac: Louvain 1975).

⁷⁷ J. Kotyk, *Spor o revizi Husova procesu*, s. 93–108.

⁷⁸ Zob. F. Šmahel, *Jan Hus*, s. 232.

polskim do podjęcia nowej refleksji nad procesem Husa zachęcał biskup i teolog związany z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Marian Rechowicz⁷⁹. W tej nowej atmosferze dialogu ekumenicznego także przez katolickich teologów i historyków Hus zaczął być postrzegany jako ofiara rozgrywek politycznych i wewnątrzkościelnych, a także reformator Kościoła. W opublikowanej w 1975 r. pracy Pierre Chaunu stwierdził, że śmierć Husa była „wynikiem kolejnych nieporozumień”, a mistrz Jan, nie chcąc zgodzić się na żadne ustępstwa, „umarł jako męczennik”⁸⁰.

Do wznowienia dyskusji nad rehabilitacją Husa doszło w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX w. za sprawą Stefana Swieżawskiego, wybitnego znawcy filozofii średniowiecznej i przyjaciela Jana Pawła II. W swoich wspomnieniach krakowski filozof przywoływał prywatne spotkanie z Janem Pawłem II w 1985 r., podczas którego stwierdził, że „tezy Husa są bardzo bliskie temu, co mówi o Kościele Vaticanum II”. Papież zainteresował się tym problemem, a papieski sekretarz Stanisław Dziwisz zachęcił profesora Swieżawskiego do opublikowania artykułu na ten temat w „Tygodniku Powszechnym”⁸¹. W ten sposób powstał tekst, który ożywił dyskusję nad oceną mistrza Jana w środowiskach katolickich⁸². W swojej późniejszej książce poświęconej późnośredniowiecznej eklezjologii Swieżawski pisał, że „ściśle i dokładnie analizując jego [tj. Husa – PK] poglądy, dojść trzeba do wniosku, że zapewne nie był heretykiem; przesadnie tylko i zbyt radykalnie wyrażał swoje zapatrywania”⁸³. W późniejszym wywiadzie dla

⁷⁹ M. Rechowicz, *Jan Hus*, „Tygodnik Powszechny” 1965, nr 52.

⁸⁰ P. Chaunu, *Czas reform. Historia religii i cywilizacji (1250–1550)*, tłum. J. Grosfeld, Warszawa 1989, s. 258.

⁸¹ S. Swieżawski, *Jan Hus – heretyk czy święty?*, „Więź” 1993, nr 2 (przedruk: idem, *Dobro i tajemnica*, Warszawa 1995, s. 153–165, tu s. 153).

⁸² Idem, *Jan Hus – heretyk czy prekursor Vaticanum Secundum*, „Tygodnik Powszechny” 40, 1986, nr 6, s. 9; idem, *Między średniowieczem a czasami nowymi. Sylwetki myślicieli XV wieku*, Warszawa 1987, s. 97–98.

⁸³ Idem, *Eklezjologia późnośredniowieczna na rozdrożu*, Kraków 1990, s. 15.

miesięcznika katolickiego „Więź” krakowski filozof kategorycznie stwierdzał, że Hus „heretykiem nie był, był natomiast radykalny w swych wymaganiach odnoszących się do duchowieństwa, a ponadto był Czechem przeciwstawiającym się dominacji germańskiej w Pradze”⁸⁴.

W środowisku katolików czeskich czołowym orędownikiem ponownego zbadania sprawy mistrza Jana stał się teolog i intelektualista Tomáš Halík, który w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku pełnił funkcję doradcy Prezydenta Republiki Czeskiej Václava Havla. Wychodząc naprzeciw tym oczekiwaniom, podczas swojej pierwszej pielgrzymki do Czechosłowacji w kwietniu 1990 r. Jan Paweł II zwrócił uwagę na konieczność „głębszego i pełniejszego poznania prawdy historycznej” o życiu i poglądach Husa⁸⁵. W atmosferze rosnącego zainteresowania mistrzem Janem 22–26 września 1993 r. w Bayreuth odbyła się międzynarodowa konferencja, która zgromadziła znakomite grono uczonych z całego świata⁸⁶. W tym samym roku kardynał Miloslav Vlk powołał Komisję do Zbadania Życia i Działalności Mistrza Jana Husa, w której skład weszli przedstawiciele Kościoła katolickiego i Kościołów protestanckich, a także uczeni z Czeskiej Akademii Nauk i najważniejszych uniwersytetów. Jej celem było kompleksowe spojrzenie na całą spuściznę Husa i ponowne przyjrzenie się okolicznościom potępienia jego poglądów przez sobór w Konstancji. Prace Komisji znakomicie wpisywały się w program obchodów milenijnych, które miały przygotować Kościół do wejścia w trzecie tysiąclecie. 15–18 grudnia 1999 r. pod patronatem Jana Pawła II odbyła się w Watykanie konferencja naukowa poświęcona Husowi, w której uczestniczyło kilkudziesięciu uczonych, teologów, filozofów, historyków i historyków

⁸⁴ Idem, *Jan Hus – heretyk czy święty?*, s. 156.

⁸⁵ J. Kotyk, *Spor o revizi Husova procesu*, s. 97–98.

⁸⁶ Materiały z tej sesji ukazały się w pełnym wydaniu niemieckim: *Jan Hus zwischen Zeiten*. Wybrane referaty zostały także opublikowane po czesku *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*.

sztuki, reprezentujących różnorodne środowiska naukowe, wyznaniowe i opcje światopoglądowe⁸⁷. Spotykając się z jej uczestnikami, 17 grudnia 1999 r., Jan Paweł II „wyraził głęboki ból z powodu okrutnej śmierci [zadanej – PK] Janowi Husowi i rany, jaką to spowodowało, a także stało się źródłem konfliktów i podziałów” w czeskim społeczeństwie⁸⁸. Wypowiedź papieża została życzliwie przyjęta przez uczestników konferencji, jako gest dobrej woli ze strony głowy Kościoła katolickiego. Materiały pokonferencyjne zostały opublikowane w 2003 r., w obszernym tomie wydanym jedynie w języku czeskim jako suplement do czasopisma „Husitský Tábor”⁸⁹.

Z perspektywy kilkunastu lat można się zastanawiać, czy prace Komisji istotnie spełniły pokładane w nich nadzieje. Z jednej strony niewątpliwie do współpracy naukowej włączyło się liczne grono uczonych, którym udało się pokonać narosłe przez wieki konfesyjne uprzedzenia i dokonać bilansu badań nad postacią i dziedzictwem Husa. Z drugiej strony jednak fiaskiem zakończyła się próba wypracowania ekumenicznego kompromisu w ocenie mistrza Jana⁹⁰. W opinii katolickich teologów nauczanie Husa w kilku zasadniczych punktach pozostaje sprzeczne z magisterium Kościoła rzymskokatolickiego. Dotyczy to zwłaszcza przejętej od Wiklifa koncepcji Kościoła jako wspólnoty predestynowanych do zbawienia, którą mistrz Jan przedstawił w swoim traktacie *De ecclesia*. Wbrew oczekiwaniom postępowych katolików, a zarazem obawom niektórych środowisk protestanckich, niechętnie patrzących na próby „rekatolizacji” Husa, władze Kościoła

⁸⁷ *Jan Hus ve Vatikánu. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci ma prahu třetího tisíciletí*, red. J. Pánek, M. Polívka, Praha 2000; J. Kotyk, *Spor o revizi Husova procesu*, s. 109–118.

⁸⁸ *Projev papeže Jana Pavla II. K účastníkům symposia*, w: *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, s. 685–686; *Jan Hus ve Vatikánu*, s. 111.

⁸⁹ *Jan Hus na přelomu tisíciletí*.

⁹⁰ S. Swieżawski, *Wokół problemu rehabilitacji Jana Husa*, w: idem, *Dobro i tajemnica*, s. 145–152; J. Kotyk, *Spor o revizi Husova procesu*, s. 96–97.

katolickiego nie zdecydowały się na rewizję wyroku, jaki zapadł na soborze w Konstancji. Obecnie można za Františkem Šmahalem powtórzyć, że „czas ekumenicznych dyskusji związanych z mile-nijnymi uroczystościami zakończył się, a nastał czas dla badań historycznych wolnych od teologii, nawet tej ekumenicznej”⁹¹.

W podjęte w 2015 r. różnorodne inicjatywy, których celem było upamiętnienie sześćsetnej rocznicy śmierci mistrza Jana, wpisuje się konferencja pt. „Mistrz Jan Hus: życie, myśl, dziedzictwo”, zorganizowana 6–7 listopada 2015 r. w Warszawie przez Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk we współpracy z Centrum Studiów Średniowiecznych Czeskiej Akademii Nauk w Pradze. Uczestniczyło w niej dwunastu uczonych polskich i czeskich, którzy w ciągu dwóch dni przedstawili w swoich referatach różnorodną problematykę związaną z mistrzem Janem, jego życiem, nauczaniem, działalnością kaznodziejską i pisarską, a także procesem, który zakończył się jego egzekucją na soborze w Konstancji. Równie ważną kwestią dyskutowaną podczas tej konferencji była analiza dorobku historiografii czeskiej i polskiej związanej z badaniami nad Husem. Prezentowany tom zawiera dziesięć artykułów stanowiących pokłosie tej konferencji, a także przedruk w polskim przekładzie artykułu Františka Šmahela poświęconego Husowi, który został opublikowany w jego studium pt. *Husitské Čechy*⁹². Dołączono do niego fragmenty wywiadu ze zmarłym niedawno Profesorem Stanisławem Byliną, który był jednym z inicjatorów i organizatorów wspomnianej konferencji. Profesor Bylina był czołowym polskim znawcą problematyki husyckiej i jednym z najbardziej zasłużonych jej badaczy. Jego bogaty dorobek obejmuje siedem książek i kilkadziesiąt

⁹¹ F. Šmahel, *Introduction*, w: *A Companion to Jan Hus*, s. 7.

⁹² Idem, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001.

artykułów dotyczących szeroko pojętego ruchu husyckiego i jego oddziaływania na ziemię polskie. Wśród nich na czoło wysuwa się trzynomowa synteza *Rewolucja husycka*, która stanowi *opus vitae* Profesora Byliny.

Prezentowany zbiór jest daleki od kompletności i w żaden sposób nie rości sobie pretensji do systematycznego przedstawienia życia i działalności mistrza Jana Husa. Czytelników zainteresowanych poznaniem pełnej biografii Husa należy odesłać do klasycznych, wspomnianych już prac Jana Sedláka czy Václava Novotnego, a także do opublikowanych w ostatnich latach monografii Františka Šmahela, Pavla Soukupa, Ctirada V. Pospíšila⁹³, Thomasa Fudge'a czy Waltera Rügerta⁹⁴. Cennym opracowaniem jest wydane w 2015 r. w języku angielskim zbiorowe opracowanie *A Companion to Jan Hus* pod redakcją Františka Šmahela (we współpracy z Otą Pavlíčkem), które zawiera sześć przeglądowych studiów dotyczących życia i różnych aspektów działalności mistrza Jana.

Stan opracowania zagadnień dotyczących życia i działalności Jana Husa w polskiej historiografii należy uznać za niezadowalający. Nie dysponujemy bowiem żadnym poświęconym mu *par excellence* naukowym opracowaniem biograficznym. Owszem, każdy polski leksykon zawiera krótszą lub dłuższą biografię Jana Husa, ale nie sposób wskazać choćby jednej oryginalnej monografii opartej na szerokiej kwerendzie źródłowej⁹⁵. W istocie pozostają nam jedynie: opublikowane w 2000 r. studium teologiczne ks. Grzegorza Rysia, analizujące poglądy mistrza Jana w kontekście sporów o reformę Kościoła w pierwszej połowie XV w.⁹⁶ oraz praca Krzysztofa Moskała na temat eklezjologii Husa⁹⁷, z którą

⁹³ C.V. Pospíšil, *Husovská dilemata*, Praha 2015.

⁹⁴ W. Rügert, *Jan Hus. Auf den Spuren des böhmischen Reformators*, Konstanz 2015.

⁹⁵ Zob. m.in. artykuł biograficzny o Janie Husie pióra Ryszarda Palecza w *Encyklopedii katolickiej*, t. 6, Lublin 1993, kol. 1339–1340, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/husytyzm> (przedruk *Leksykon religii PWN*).

⁹⁶ G. Ryś, *Jan Hus wobec kryzysu Kościoła doby wielkiej schizmy*, Kraków 2000.

⁹⁷ K. Moskał, „*Aby lud był jeden...*”.

ściśle związany jest przekład dzieła mistrza Jana *De ecclesia* na język polski⁹⁸. Z prac o charakterze popularyzatorskim należy wymienić opracowanie biograficzne pióra Anny Paner⁹⁹ oraz książkę Jakuba Wyszmułka¹⁰⁰. W 2016 r. ukazał się zbiór artykułów pt. *Jan Hus. Życie i dzieło. W 600. rocznicę śmierci*, który stanowi pokłosie konferencji zorganizowanej rok wcześniej przez Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego¹⁰¹.

Opracowanie naukowej biografii Jana Husa stanowi wciąż aktualne wyzwanie dla polskiej historiografii. Mamy nadzieję, że niniejszy zbiór będzie jednym z kroków w tym kierunku.

⁹⁸ J. Hus, *O Kościele*, tłum. i oprac. K. Moskal, Lublin 2007 (Towarzystwo Naukowe Katolickie Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Źródła i Monografie, 318).

⁹⁹ A. Paner, *Jan Hus*.

¹⁰⁰ J. Wyszmułek, *Stos, od którego zgorzał cały kraj. Historia rewolucji husyckiej*, Kraków 2010.

¹⁰¹ *Jan Hus. Życie i dzieło*.